

UDVIKLINGSTENDENSER I SAMSPILLET MELLEM LOVGIVNINGSMAGTEN, ORGANISATIONSMAGTEN OG DEN ØKONOMISKE POLITIK¹

Af BERTEL DAHLGAARD*

Forsøger man at danne sig et helhedsbillede af de sidste 40 års økonomisk-politiske udvikling kan man gribe sig selv i en følelse af at have overværet et drama, hvor nok dagligdag har kædet sig til dagligdag under den forhandlingsform, der nu engang er det almindelige herhjemme; men dette almindelige er stadig gennem perioden afbrudt af dramatiske situationer og handlinger, der hæver begivenhederne op i et højere plan.

1920 var indgangsåret til det store prisfald, hvor krigens og dansk neutralitetspolitik's gyldne år afløstes af kriser og krak, og hvor Danmark fra sin kortvarige stilling som kreditornation atter faldt tilbage til sin rolle som debitorland.

Her skal ikke repeteres disse års økonomiske diskussion om, i hvilken grad man ved en anden pengepolitik kunne have holdt et stabilere prisniveau under krigen og dermed måske også mindsket de voldsomme tilbageslag fra spekulationsårene 1919-1920.

Denne diskussion bevægede sig over et bredt felt lige fra den svenske professor *Wicksells* outrerede påstande om en restriktiv kreditpolitik's mulighed for at bevare et fast prisniveau til professor *Axel Nielsens* kritik herhjemme af nationalbankens politik.

Nationalbankens forsvar for denne politik overbeviste vel i hvert tilfælde aldrig om, at banken nødvendigvis måtte stå som magtesløs tilskuer over for den udlånspolitik, der byggede på transitdrømmene i 1919 og fejlvurderingen af den følgende tids udvikling i den internationale økonomi.

Tiden prægedes iøvrigt af, at vi herhjemme både i befolkningen og i betydende politiske kredse for længe levede i den forestillingsverden, at vi igen ville vende tilbage til normale tider, hvor man ved normale tider altid tænkte på tiden før 1914 med dens selvregulerende økonomi på grundlag af guldindløseligheden. Efter en stormfuld overgangstid ville det hele trække sig til

1. Foredrag i Nationaløkonomisk Forening d. 21. november 1961.

* Fhv. økonomiminister.

UDVIKLINGSTENDENSER I SAMSPILLET MELLEM LOVGIVNINGSMAGTEN, ORGANISATIONSMAGTEN OG DEN ØKONOMISKE POLITIK¹

Af BERTEL DAHLGAARD*

Forsøger man at danne sig et helhedsbillede af de sidste 40 års økonomisk-politiske udvikling kan man gribe sig selv i en følelse af at have overværet et drama, hvor nok dagligdag har kædet sig til dagligdag under den forhandlingsform, der nu engang er det almindelige herhjemme; men dette almindelige er stadig gennem perioden afbrudt af dramatiske situationer og handlinger, der hæver begivenhederne op i et højere plan.

1920 var indgangsåret til det store prisfald, hvor krigens og dansk neutralitetspolitik's gyldne år afløstes af kriser og krak, og hvor Danmark fra sin kortvarige stilling som kreditornation atter faldt tilbage til sin rolle som debitorland.

Her skal ikke repeteres disse års økonomiske diskussion om, i hvilken grad man ved en anden pengepolitik kunne have holdt et stabilere prisniveau under krigen og dermed måske også mindsket de voldsomme tilbageslag fra spekulationsårene 1919-1920.

Denne diskussion bevægede sig over et bredt felt lige fra den svenske professor *Wicksells* outrerede påstande om en restriktiv kreditpolitik's mulighed for at bevare et fast prisniveau til professor *Axel Nielsens* kritik herhjemme af nationalbankens politik.

Nationalbankens forsvar for denne politik overbeviste vel i hvert tilfælde aldrig om, at banken nødvendigvis måtte stå som magtesløs tilskuer over for den udlånspolitik, der byggede på transitdrømmene i 1919 og fejlvurderingen af den følgende tids udvikling i den internationale økonomi.

Tiden prægedes iøvrigt af, at vi herhjemme både i befolkningen og i betydende politiske kredse for længe levede i den forestillingsverden, at vi igen ville vende tilbage til normale tider, hvor man ved normale tider altid tænkte på tiden før 1914 med dens selvregulerende økonomi på grundlag af guldindløseligheden. Efter en stormfuld overgangstid ville det hele trække sig til

1. Foredrag i Nationaløkonomisk Forening d. 21. november 1961.

* Fhv. økonomiminister.

rette uden statens indblanding, når først krigstidens restriktioner var afviklet.

Det er denne opfattelse, der finder sit udtryk i datidens slagord »De frie kræfters frie spil« og »Lad falde, hvad ikke kan stå«.

På det socialpolitiske område præges denne overgangsperiode af uforsonligheden mellem arbejdsmarkedets parter. Efterdønninger fra revolutioner førte ude i Europa til bedriftsrådsinstitutioner, der afgørende indskrænkede arbejdsgivernes bestemmelsesret.

Herhjemme var arbejdsgiverne uden tro på, at en brobygning mellem parterne er mulig. Typisk er i så henseende en udtalelse af arbejdsgiverforeningens daværende formand, der i 1920 siger, at »den sociale fred er et tomt fata morgana, trøstesløst tomt netop i vor tid, der har set kampen blusse op til blodig hærgende vildskab«, og det siges, at det var »overspændte og sygelige forestillinger«, der fik menneskene til at tro på, at en anden stilling for arbejderne i erhvervslivet ville kunne forvandle klassekampen til social fred.

De første år af tyverne med den stadige vekslen af stigen og fald i valutakurserne, mens valutaeserverne var nær nulpunktet, syntes ikke at give håb om en stabilisering. Valutakommission, valutakonference og valutaråd fulgte efter hinanden i deres søgen efter midler i situationen, indtil endelig valutarådet traf beslutninger, der i deres konsekvens sikrede gevinst for spekulation i kronens stigning i kraft af en forenet stats- og nationalbankgaranti for, at kronkursen aldrig kunne falde.

Det har altid undret mig, at tilsyneladende hverken nationalbanken eller politikerne syntes at regne med den mulighed, at en sådan garanti måtte sandsynliggøre en rapid stigning af kroneværdien op mod pari. Der førtes jo i indflydelsesrige kredse en pågående propaganda for den såkaldte ærlige krone.

Når man betænker, at den »ærlige« krone – altså en pariføring ville betyde en stigning i kroneværdien udtrykt ved et fald i sterlingkursen fra ca. 27 til ca. 18, efter at erhvervsliv og ejendomsværdier i så høj grad havde tilpasset sig den lavere kroneværdi – ja da står det for mig som en gåde, at politikere, erhvervsfolk og arbejderrepræsentanter turde tænke sig en pariføring.

Hvad der her fuldbyrdedes er et af højdepunkterne i mellemkrigsårenes økonomisk-politiske begivenheder, eller for at sige det med andre ord: Det var efter mit skøn mellemkrigstidens største økonomisk-politiske fejlgreb.

Der er ikke her grund til at skildre den indre krises hærgninger, som fulgte efter pariføringen, men det bør dog understreges, at landbrugets krise svækkede landbrugets modstandskraft over for tredivernes endnu større landbrugskrise.

Som almindelig karakteristik af de økonomiske rystelser, der ramte vort samfund i den første halve snes år efter den første verdenskrig, kan det siges, at de vel havde deres baggrund i udefra kommende følger af krigens økono-

miske omvæltning, men at deres voldsomhed også skyldtes, at datiden endnu var hildet i tidligere tiders økonomiske forestillinger, der ikke gav mulighed for anvendelse af finanspolitikken og andre midler af national og international karakter, som har stået til rådighed for den økonomiske politik efter den anden verdenskrig.

At nye synspunkter var under vejs, sporedes dog allerede inden udgangen af tyverne. Fra England meddeltes det i 1928, at *Keynes* havde rettet et stærkt angreb på den engelske regering, som han beskyldte for mental forvirring, når den passivt lod arbejdskraft og produktionsanlæg være uvirk-somme i stedet for sammen med Bank of England at stimulere kreditten og lade myndighederne fremme en økonomisk ekspansion.

Herhjemme kæmpede vi os igennem de følgende års arbejdsløshed og stagnation, indtil man nærmede sig en ny afbalancering af de økonomiske forhold i 1929, netop det tidspunkt, da den amerikanske børskrises virkninger skyllede ind over Europa og kun gav Danmark et par års pusterum, forinden det voldsomme internationale prisfald hensatte dansk erhvervsliv i katastrofale tilstande og medførte et skred i alle tilvante forestillinger.

Så sent som i slutningen af 1927 havde den økonomiske konference i Genève vedtaget en udtalelse, der anbefalede, at nationerne uopholdelig skulle fjerne eller nedbringe de toldskranker, der hindrede den internationale handel; men allerede i 1929 udbryder altså den økonomiske verdenskrise, der i de følgende år drejer udviklingen i den stik modsatte retning.

Den protektionistiske bølge, der nu gik over verden, ramte Danmark med et bedøvende slag. Grænserne spærredes for de landbrugsprodukter, som hjembragte hovedparten af den nødvendige fremmede valuta. Arbejdsløsheden nåede op på ca. 150.000 arbejdsløse. Regeringens krisehjælp til landbruget var kun som en dråbe i havet.

Da er det *Madsen Mygdal*, henvender sig til regeringen og foreslår indførelsen af *valutacentralen*. Gennem loven af 30. januar 1932 bemyndiges nu staten til at bestemme over den fremmede valutas anvendelse ved landets indkøb i udlandet, hvad der skabte mulighederne for at afstemme indførelsen fra Danmarks handelspartnere efter de eksportmuligheder, der kunne ydes til gengæld.

I løbet af få dage havde den danske rigsdag enstemmigt – i hvert tilfælde midlertidigt – accepteret en autokratisk handelspolitik.

Det har jo i mange kredse været moderne at bryde staven over valuta-centralsystemet. For den, der stod midt i begivenhederne i 1932, må denne dom afgørende modificeres under hensyn til landets daværende nødstilstand.

Under Danmarks særlige handelspolitiske stilling med landets ensidige eksport og særlige afhængighed af to markeder ville toldpolitikken som våben ikke være anvendelig. Der var næppe anden vej til at bryde gennem spær-ringerne end den i sig selv tåbelige tuskhandel – de tosidede handelsoverens-

komster, hvor danske købetilsagn blev gjort afhængig af, at modparten til gengæld aftog danske varer.

Man kan spørge, om det stod de politikere klart, som gennemførte ordningen, hvor vidtrækkende konsekvenser den mulig kunne få ud i fremtiden. Man må nok svare, næppe alle; men der er ikke tvivl om, at de, der handlede i sagen inden for regeringen, forstod, at rækkevidden af, hvad der her skete, ville blive meget stor. Nogle så hen til konsekvenserne med tilfredshed, andre med bekymringer. Man gik her ind i noget, hvis varighed og hvis indvirkning på landets økonomiske struktur ingen kunne spå om; men alle implicerede i og uden for rigsdagen følte, at dansk økonomi var havnet i en blindgade, hvorfra der ikke sås anden udvej.

Ingen havde vel tænkt sig, at dette restriktionssystem i vekslende omfang skulle omgærde dansk erhvervsliv i 30 år.

Havde dansk statsstyre senere, når tiden var inde, forvaltet systemet ud fra samme synspunkter, som i sin tid lå bag *Friedrich Lists* begrundelse for en »opdragelsestold«, der gradvis afvikles, efterhånden som industrien i læ af beskyttelsen har dygtiggjort sig, ja, da havde valutacentralen nok fået et hæderligere eftermæle.

De sidste års begivenheder har jo bekræftet, at der er industrier, der ikke benytter beskyttelsens muligheder for rationalisering og effektivisering, så længe man tror at kunne regne med beskyttelsens fortsættelse, men først bliver ekstra dygtige, når man er under nødvendighedens lov.

Men i de følgende måneder voksede stadig spændingen i dansk samfundsliv.

Enhver stred for at redde sit. Alle så hen til statsmagten som den faktor, der havde pligt til at besvære krisens hærgen. Denne mentalitet var utvivlsomt en følge af dybtgående ændringer i befolkningens tankegang foregået lidt efter lidt i den menneskealder, der var forløbet siden landbrugskrisen i firserne, hvor staten kunne holde sig udenfor og lade de landmænd, der stod svagest, gå fallit. Således var det ikke mere.

Menneskenes krav om en vis tryghed og en vis sikring af ligelighed mellem samfundsklasserne var blevet langt stærkere. Ikke blot tankegangen, men også samfundets opbygning havde ændret sig på en sådan måde, at mulighederne slet ikke var til stede for en tilpasning under frikonkurrencens vilkår.

Erhvervslivet var nu gennemorganiseret. Monopoler, aftaler, lønoverenskomster skabte en træghed over for en nødvendig tilpasning af produktionsomkostningerne. Alt var som fastlåset, så en ny ligevægtstilstand ikke kunne opstå, og hertil kom så, at det trak op til en gigantisk kamp mellem arbejderne og arbejdsgivernes organisationer, som ville føje 150.000 ledige arbejdere til de i forvejen 150.000 arbejdsløse, og politisk stod folketing og lands-ting i kampstilling over for hinanden. Det bar mod katastrofe.

Da knyttedes der tråde mellem enkelte mænd inden for regeringen og inden for partiet Venstre. Nu var både landmænd og arbejdere i nød.

Den 29. januar 1933 mødtes da 10 ministre og folketingsmænd i Staunings hjem til den 18 timers forhandling, som hører til de ejendommeligste, jeg har oplevet. Det drejede sig her ikke blot om modsætninger mellem regeringen og Venstreoppositionen, men tillige om spændinger inden for Venstre og inden for regeringen.

På den ene side af bordet sad *Madsen Mygdal*, den hidtidige tilhænger af kræfternes frie spil. Nu skulle han gå med til de mest vidtgående statsindgreb for at afværge et truende økonomisk sammenbrud. På den anden side sad repræsentanter for en regering, hvis finansminister var modstander af den kronesækning, som ville være betingelsen for et forlig, og hvis udenrigsminister var usikker overfor, om ikke en kronesækning ville forskærtse muligheden for et gunstigt udfald af handelsforhandlinger med England.

Tiden er ikke her til at skildre nattens mange dramatiske optrin. Da morgenen gryede, var det hidtil største politiske forlig afsluttet.

Det spændte over vide felter: Kronesækningen fra en sterlingkurs på 20 til 22,50, gennemførelsen af en lov, der standsede arbejdskonflikten ved et års forlængelse af de gældende overenskomster, lovgivning om fremme af byggeri og anden beskæftigelse gennem kreditudvidelse, rationering af svineproduktionen, kornordning, sukkerordning, kødordning, kartoffelmelsordning, konjunkturregulering af amtsskatterne, rentesækning m.m. Hertil føjedes i de følgende dage aftale om gennemførelse af *Socialreformen*.

Det var den ortodokse liberalismes ligbegængelse, man overværede. Jeg betragter Kanslergadesforliget som en politisk bedrift af høj rang.

De tre partiers enighed om gennemførelsen af en lovfæstet rentesækning var et stærkt udtryk for, hvor katastrofalt situationen bedømtes. Der gennemførtes nu en lov, der påbød nedsættelse af indlånsrenten i banker og sparekasser til 3 à 3½ pct. med pligt til at nedsætte udlånsrenten tilsvarende.

Denne rentesækning skulle tjene tre formål. For det første medføre en lettelse for debitorerne, som blev anslået til ca. 35 mill. kr. årlig. Dernæst skulle den stimulere erhvervslivet, herunder i særlig grad byggeriet, og endelig præciseredes det i forliget, at det var rentesækningens formål at muliggøre konverteringen af højforrentede obligationer.

Dette sidste var nu lettere sagt end gjort. 4½ og 5 pct.'s obligationerne lå navnlig i landbrugets kreditforeninger betydeligt under pari. Det var klart, at skulle en almindelig konvertering under disse forhold lykkes, måtte rentesækningen suppleres med andre midler.

Det konverteringsforslag, der blev forelagt folketinget i september 1933, underbyggedes da af bestemmelser om en skat på renteudbyttet af aktier og obligationer og andre pengeanbringelser, en skat, som nye 4 pct. obligationer skulle være fritaget for. Hertil føjedes en adgang til udtrækning af

4½ og 5 pct. obligationer til en kurs af højst 5 points over kursen på det pågældende tidspunkt, men altså under pari.

Dette forslag, der var udarbejdet bl.a. på grundlag af samtaler mellem nu afdøde departementschef *Riis-Hansen* og mig, indeholdt således et vist moment af påtrykning, der beskar kontraktlige rettigheder.

Dets saglige begrundelse var, at i en nødstilstand for landbruget, hvor snese tusinder truedes af ruin, der ville ryste også kreditinstitutionerne, bestod der ret beset en fælles interesse mellem de landmænd, som i virkeligheden kun var prioritetsbestyrere og kapitalen, som de faktiske ejere.

Hertil føjedes det synspunkt, at en række andre statsforanstaltninger til støtte for landbruget faktisk også kom kreditorerne til gode ved at øge sikkerheden for deres tilgodehavender.

Var dette forslag hurtig blevet gennemført, nærer jeg ikke tvivl om, at landbrugets 4½ og 5 pct. obligationer omfattende ialt 1½ milliard kr. ville være konverteret ned til 4 pct. i løbet af kort tid; men de politiske forhold med oppositionens flertal i landstinget hindrede det, og dermed måtte et nyt forsøg gøres med en individuel konvertering støttet af nationalbank og pengeinstitutter, men på grund af oppositionens holdning med for svagt grundlag i lovgivningen.

Endnu i 1934 udtaler det såkaldte saneringsudvalg bestående af professorerne *Axel Nielsen*, *Sindballe*, *O. H. Larsen* og forstander *Overgaard*, *Ladelund*, at konverteringen må føres til bunds med alle til rådighed stående midler, men det på grundlag af saneringsudvalgets betænkning udarbejdede lovforslag kunne ikke gennemføres i landstinget, og dermed havde det politiske sejgpineri taget livet af den til bunds gående konvertering; men der var dog indtil dette tidspunkt konverteret 700 mill. kr. obligationer.

Året 1933 betegnede også i anden henseende afslutningen på den traditionelle liberalismes epoke.

Lovgivningsmagtens indgreb over for arbejdskonflikten indledede på arbejdsmarkedets område en ny tid. Ganske vist var dens komme på en måde bebudet allerede i tyverne. Da en konflikt i foråret 1925 havde varet næsten tre måneder, udarbejdede statsminister *Stauning*, mens rigsdagen var hjemsendt, en provisorisk lov, som med et magtbud skulle standse konflikten, hvis ikke parterne nåede til forståelse i løbet af det følgende døgn.

Denne forståelse blev opnået, så det blev ikke nødvendigt at udstede den provisoriske lov; men den proklamation til det danske folk, som *Stauning* havde udarbejdet, og som skulle have ledsaget offentliggørelsen af loven, er kendt og har interesse også i dag.

Stauning siger her: »Det har været hensigten, at den frie forhandlingsret skulle råde i forholdet mellem arbejdsgivere og arbejdere, og det bør også fastholdes som hovedregel for fremtiden, så længe samfundets vitale interesse ikke bringes i fare ved foranstaltninger fra nogen af parterne«;

»men«, siger Stauning, »nu er landbrugets eksportmuligheder bragt i fare, og varig national skade kan tilføjes landet. Det drejer sig ikke alene om de to stridende parters interesser. Det er spørgsmål om tusinder af danske hjemsopretholdelse og om det hele lands anseelse og velfærd.

Den samlede regering har derfor under hensyn til den fare, der truer samfundet under fortsat kamp, besluttet at foretage et skridt, der tilsigter ordnede forholds tilvejebringelse, et skridt, som stemmer med hele folkets og med vort lands dyreste interesser.«

Denne Staunings proklamation med dens begrundelse for statens indgreb i ødelæggende arbejdskonflikter kom nu i trediverne og videre op til denne dag til at stå som en læresætning for de politiske myndigheder. Siden har ingen samfundsødelæggende konflikt fået lov til at løbe linen ud.

Heroverfor er det beklageligt, at organisationskonservatismen endnu mener det nødvendigt at opretholde den fiktion, at arbejdsmarkedet, selv under de sværeste konflikter, kan unddrage sig lovgivningsmagtens varetagelse af de fælles samfundsinteresser.

På grundlag af Kanslergadeforligets virkninger og handelspolitikens resultater med hensyn til fremme af eksporten indtrådte nu op gennem trediverne en bedring af erhvervslivets vilkår. Landbrugets forrentningsprocent steg fra omkring 0 i 1932 til 4,5 pct. af den bogførte værdi i 1939. Arbejdsløsheden var faldende, men var dog endnu betydelig.

Med udgangen af trediverne går Danmark ind under krigens og besættelsens vilkår, hvor den økonomiske politik alene måtte have det formål i størst muligt omfang at værgе landet mod besættelsesmagtens udbytning; men med krigens afslutning begynder på mange måder et nyt afsnit i Danmarks økonomisk-politiske udvikling.

Trods besættelsens byrder og ulykker måtte landets stilling siges at være relativt gunstig.

Over for et Europa, hvor landene med undtagelse af Sverige og Svejts var ramt med ødelæggelse af bygninger, transportmidler og industrianlæg, stod Danmark med et i det væsentlige intakt, omend slidt produktionsapparat, og efter de stærke prisstigninger i krigens første år var det lykkedes at opretholde et nogenlunde stabilt prisniveau fra 1941 til 1945.

Besættelsens byrder havde vel andraget omkring 8 milliarder kr., udtrykt i førkrigskroner, hvoraf en væsentlig del dog var dækket ved den nedsættelse af befolkningens forbrug, som de ekstraordinære forhold medførte.

Hertil kom, at den nationale samling havde medført en følelse af folkelig solidaritet, som man måtte regne med også ville være en produktiv faktor af betydning, den dag det nedsatte arbejdstempo, der mange steder var fremkaldt af uviljen mod tyskerne, var overvundet.

Denne overgangstid varede ganske vist adskilligt længere end berettiget, og de første glade måneder var ikke fremmende for mere nøjeregnende

vurderinger inden for statens finanser.

Det sporede snart inden for såvel den politiske som den økonomiske verden, at mangen traditionel forestilling var ladet tilbage i tiden før krigen. Såvel *Keynes* teorier som den svenske økonomiske skoles arbejder virkede befrugtende herhjemme.

I folketinget holdes de første taler til forsvar for en ny budgetpolitik med overbalancering eller underbalancering afpasset under skiftende konjunkturer. Uden større opmærksomhed i offentligheden og uden større debat i folketinget glider vi tillige i fyrrerne ind i en finanspolitik, hvor man ved balance på budgettet nu forstår dækning gennem skatterne af såvel drifts- som anlægsudgifterne.

Samtidig vokser i befolkningen forståelsen af, at en almindelig velstandsstigning ikke nås gennem fordelingspolitikken, men alene gennem øget produktion, og at regering og lovgivningsmagt nu i højere grad må lægge vægt på at fremme en erhvervs- og investeringspolitik som basis for en langsigtet produktionsudvikling.

Det er altså noget, der ikke pludselig fremstår som et spring i udviklingen. Det er tendenser, der lidt efter lidt gør sig gældende, indtil de slår igennem som bevidste ændringer i den økonomiske politik, og som et mere eller mindre bevidst sporskifte i befolkningens tankegang.

Som en udløber herfra bør også nævnes den mentalitetsændring inden for arbejdsmarkedet, der i 1947 fører til samarbejdsudvalgene i industriens enkelte bedrifter, og som siden er efterfulgt af en udvikling, der på så mange måder understreger parternes enighed om den fælles produktionsinteresse som det fundamentale. Tilbage står endnu at drage konsekvenserne heraf i en modernisering af forhandlingsregler og kompetence- og afstemningsregler. Tanken om gennemførelse af industriforbund hører også hjemme i hele dette problemkompleks.

Under hele denne udvikling er i mange henseender klasse modsætningerne aftaget; men der fremtræder her en mærkelig dualisme i tiden.

Samtidig med en betydelig velstandsstigning og en ikke ringe økonomisk udligning fører den stadig tiltagende udbygning af erhvervs- og lønmodtagerorganisationerne til stærke indbyrdes interesse modsætninger og til modsætninger i forholdet til staten, modsætninger som efterhånden indeholder en trusel mod den økonomiske og samfundsmæssige balance.

Vi kender begivenhedernes forløb. Den enkelte organisations ledere presses af medlemmerne til at stille de størst mulige krav, og da medlemmerne i den enkelte organisation i almindelighed ikke vil have det fornødne overblik over, hvilke krav det er samfundsmæssigt forsvarligt at imødekomme, bliver spørgsmålet, om organisationens ledere har dette overblik, og om de i så tilfælde har myndighed til over for medlemmerne at trække grænsen for det forsvarlige.

Desværre vil det meget ofte ikke være tilfældet, og heri ligger gemt en væsentlig del af svagheden og risikoen for dansk økonomisk politik i fremtiden.

Ved at iagttage forholdene på nært hold er det min erfaring, at i al almindelighed – der er jo altid undtagelser – ved både organisationernes ledere og politikerne meget godt, når kravene er ved at gå over gevind. Det, man derfor ganske nøgternt må overveje, er altså at finde midler mod, at der tid til anden opstår situationer, hvor man i organisations- og regeringskontorerne vel erkender, hvor grænserne for en forsvarlig økonomisk politik går, men hvor organisationsmedlemmer og vælgere udøver et tryk, som man ikke besidder fornøden styrke eller mod til at modstå.

Det er et meget kompliceret problem. Det er spørgsmålet om øget oplysning og modenhed i befolkningen med hensyn til bedømmelsen af økonomiske problemer, og det er spørgsmålet om fornøden autoritet og mod hos lederne i videste forstand.

For politikernes vedkommende har vi i tidens løb haft eksempler på, at sådan autoritet og mod har været til stede til stor gavn for hele samfundet, også for dem, der var fortørnede over, at staten hævdede sin autoritet.

Lad mig forresten her nævne et sidespørgsmål, som ofte har været genstand for diskussion. Fra forskelligt hold er fremført, at det er meget uheldigt, at organisationsledere vælges ind i folketinget, hvor de kommer til at indtage den dobbeltstilling at have pligt til at varetage både helhedens interesse og stærke særinteresser. Jeg skal ikke nægte, at jeg har set uheldige eksempler herpå; men jeg vil dog gerne sige, at sagen ikke er så enkel.

Jeg har i folketinget haft lejlighed til også at iagttage ganske gavnlige virkninger af, at en sådan meget ensidig klasserepræsentant er kommet ind i sit parti og ved omgangen med andre folkelags repræsentanter har fået blikket åbnet for, at problemerne har helt andre sider, end han hidtil har anet bag sine skyklapper.

Det er da de vilkår, hvorunder regering og lovgivningsmagt må føre den økonomiske politik: Organisationernes pres og presset fra de vælgere, der er fundamentet for både folketing og regering.

Det er denne kendsgerning sammen med halvtredsernes zigzagkurs, der med så stor styrke tvinger *samordningstanken* i forgrunden.

Det ville jo være fornuftstridigt, om en række særinteresser, der trækker ensidigt hver til sin side, skulle kunne undergrave en økonomisk politik, der konsoliderer landets økonomi til gavn også for de pågældende selv.

Staten har i dag ikke over for organisationerne tvangsmidler til at sikre en sådan økonomisk politik. Det spørgsmål, der venter på svar, er, om vort demokrati er stærkt nok til at skabe den selvdisciplin, som altid er forudsætningen for frihed.

Vi har nu siden besættelsen krydset os frem mellem saneringsordninger og

tilbagefald. Vi var ved indgangen til 1961 efter tre års fremgang nået så vidt, at vi stod godt rustet til at møde den nye tid, som begynder med Danmarks deltagelse i de europæiske markedsdannelse, medens vi nu på grund af uforstand står svækkede over for den modgang, vi burde have forberedt os på.

Skal vi fortsat kunne bygge vor økonomiske politik på frie beslutninger truffet i et frit samspil mellem organisationsmagt og lovgivningsmagt, tror jeg, det vil være nødvendigt, at man formår at nå frem til rammeaftaler mellem samfundsmagt og organisationer, inden for hvilke man må bevæge sig. Viser noget sådant sig ikke muligt, kan man selvfølgelig endnu nogen tid fortsætte zigzagkursen, men at vi i så fald bevæger os hen mod et skæbnesvangert magtopgør mellem organisationsmagt og statsmagt, betragter jeg som sandsynligt.

Det er nu 16 år siden, den såkaldte hjernestrust, der behandlede efterkrigsproblemerne, i 1945 i sin betænkning anbefalede »dels at der regelmæssigt udarbejdes en fyldig konjunkturstatistik bl.a. omfattende en detaljeret nationalindkomstopgørelse, dels at en dertil kyndig institution med korte mellemrum foretager og offentliggør en analyse af den økonomiske situation og dens udviklingslinier.«

Et skridt på vejen mod det, der her anbefales, er taget gennem Det økonomiske Sekretariats virksomhed, men også kun et skridt. Det såkaldte samordningsudvalg stillede i 1956 forslag om et af regeringen uafhængigt forskningsinstitut suppleret af et repræsentantskab. Den nuværende regering har forpligtet sig til at føre tanken om den stadige økonomiske informering af offentlighed og regering ud i livet. Det må nu nøje overvejes under hvilken form, men meget taler for, at det bliver et fåtalligt råd af uafhængige økonomisk sagkyndige, der på grundlag af alt foreliggende materiale samt oplysninger fra administrationen med mellemrum afgiver rapporter til regering og offentlighed.

Jeg anser det for vigtigt, at disse rapporter af rådet forelægges til drøftelse i en forsamling af repræsentanter for erhvervene og arbejdsmarkedets parter.

Netop et sådant møde mellem det praktiske erhvervslivs erfaringer og synspunkter og uafhængige økonomiske sagkyndiges vurdering af den øjeblikkelige situation og den fremtidige udvikling ville være frugtbart til klaring af problemerne.

Ingen bør selvfølgelig vente, at en fredens atmosfære herefter vil sænke sig over interessenmodsatningerne; men man vil, så vidt det nu er muligt, have givet parterne, offentligheden og regeringen den orientering, som i hvert tilfælde er nødvendig som grundlag for sagligt forsvarlige afgørelser. Det skal så vise sig, om man drager lære heraf og af fortidens fejl.

Jeg tror, Danmarks indtræden i de større markeder vil give et incitament i den retning. Den mulighed, der hidtil har været for inden for visse dele af

erhvervslivet at øge produktionsomkostningerne i tillid til derefter at kunne kræve øget eller fortsat beskyttelse, kommer ikke til at foreligge. Man kommer til at stille kravene helt på eget ansvar.

Den store usikkerhed, der vil møde Danmark ude fra, skulle man iøvrigt synes må inspirere til at overveje ændringer i lønsystemerne, som i højere grad gør forbedringer i løn- og arbejdsvilkår afhængig af en gunstig udvikling af konkurrenceforholdene under de nye markedsordninger.

Forbundsformand *Hans Rasmussen* tangerede det samme spørgsmål, da han i sommer i en kronik skrev: »Skal der være økonomisk samordning, og der er tidspunkter, hvor man må erkende, at omkostningskontoen for produktionen må bevares i ro, må lønmodtagerne sikres deres berettigede andel på et senere tidspunkt.«

Den planøkonomi, Danmark på mange måder glider ind i ved den eventuelle tilslutning til fællesmarkedet, vil også føre til, at problemerne omkring statens forhold til erhvervslivet kommer til at møde befolkningen i en anden skikkelse, så den hidtidige monotone drøftelse af ideologierne fra forrige århundrede kun i ringe grad vil påkalde interessen.

De kommende års økonomiske politik vil derimod sikkert blive præget af *samarbejdet* mellem staten og et frit erhvervsliv inden for visse af omstændighederne nødvendiggjorte rammer.

Hermed vil vi forhåbentlig herhjemme også komme helt bort fra begrebet de politiserende erhvervsorganisationer. Jeg har i mit politiske liv set mange eksempler på, at et erhverv har tilføjet sig selv skade ved, at erhvervets organisation har truffet beslutninger, der ikke blot havde et sagligt formål, men også havde til formål at genere den siddende regering i politisk henseende. Det er dog mit indtryk, at denne indstilling er noget på retur.

*

Jeg har her prøvet gennem disse bemærkninger at tegne et omend højst ufuldkomment billede af, hvorledes samspillet mellem de afgørende økonomiske faktorer har formet sig gennem den sidste menneskealder. Jeg har ikke lagt skjul på manglerne i dette samspil. På den anden side har jeg også nævnt de opmuntrende træk, perioden udviser.

Det, der bekymrer mig mest, er de brist i samspillet mellem stat, organisationer og økonomisk politik, tiden efter besættelsen har åbenbaret, og som har svækket vore økonomiske og erhvervsmæssige muligheder. Derfor er det spørgsmål så vigtigt: Hvor peger tendenserne i dette samspil hen for den kommende tid?

Politik og økonomi hører jo i vor tid sammen og lader sig ikke adskille. Der kan derfor være nogen mening i et øjeblik at kaste søgelyset ind på Christiansborg.

Christiansborg er jo i høj grad en blandet forretning. Her er politikere, som idemæssigt endnu lever i fortiden og på fortidens slagord.

Her er politikere, som har tendens til at afpasse deres politik alene efter de skiftende stemninger; men der er også politikere i alle partier, som har øje for de krav, udviklingen stiller, og som søger at bøje de taktiske hensyn ind herunder, og det er dem, vi må sætte vor lid til.

Efterhånden står det nu de fleste klart, at finanspolitikken nødvendigvis fortsat må være et afgørende element i den økonomiske politik.

Der er endvidere skabt en langt bredere forståelse af investeringspolitikens betydning for, at vi kan vinde med i den tekniske udvikling og tillige forståelse for den rolle, det offentliges medvirken nødvendigvis her må spille, hvad enten det drejer sig om uddannelse, forskning eller kraft- og trafikpolitik. Ja, selv landsplanlægning, som for få år siden i visse politiske kredse var et uartigt ord, er nu indgået i alles bevidsthed, og erkendelsen af, at de nye markedsdannelser kan kræve en national samling om opgaverne, påvirker også mentaliteten.

Derfor er samordningstanken i vækst i alle kredse. Det føles, at det ikke længere går an, at hver enkelt af de afgørende økonomiske faktorer går på egen hånd.

Så rejser sig spørgsmålet, om den politiske magtfordeling. Hvad giver f.eks. de gunstigste betingelser for en udnyttelse af foreliggende muligheder: Flertalsregering eller mindretalsregering. Hvor er de bedste vilkår for at skabe det nødvendige politiske kraftcentrum.

Jeg har jo set begge systemer i funktion gennem lange tider. Jeg skal ikke nægte, at teoretisk kan der fremføres argumenter for begge. Flertalsregeringen giver almindeligvis størst stabilitet, og den er også af politiske grunde nødt til ikke i udpræget grad at henfalde til ensidighed. Omvendt vil et stærkt folketing have mulighed for under en mindretalsregering at skabe en midtsamling af de politiske kræfter. Jeg har gennem nogle år været med i forsøget på noget sådant, og det var jo meget spændende; men min erfaring blev dog, at den skadelige konkurrence mellem partierne ikke kunne holdes i tømme, og at denne konkurrence derfor i høj grad blev medansvarlig for efterkrigstidens økonomiske zigzagkurs.

Under begge systemer må det desværre erkendes, at demagogi og ensidig propaganda ofte er en sund politisk og økonomisk udviklings værste fjende.

På det politiske område venter jeg trods alt i så henseende nogen sanering i den kommende tid, og spørgsmålet bliver så, om organisationer af alle arter vil leve op hertil, og her tror jeg altså, at nødvendighedens lov under de nye forhold, vi går ind til, vil øve et uafviseligt tryk.

Samordningen af de økonomiske kræfter er forudsætningen for, at dansk erhvervsliv skal kunne hævde sig fremefter. Spørgsmålet er, om man inden for alle lejre vil medvirke, eller om den skal bane sig vej gennem de sværeste brydninger.